

ДЕМУЗ

Інна Олександрівна,

доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»,

demuz_inna@ukr.net

(м. Переяслав-Хмельницький)

«ФІЗИК І ЛІРИК»: НЕВІДОМИЙ ПЕТРО СТЕБНИЦЬКИЙ

У статті, в контексті біографічних студій, здійснено спробу накреслити психологічний портрет Петра Януаровича Стебницького (1862-1923 рр.) – активного учасника українського громадсько-політичного руху, книговидавця, публіциста, державного діяча, міністра народної освіти та мистецтв Української держави часів П. Скоропадського. Зокрема, автором за основу взято дві маловідомі грані творчої особистості діяча: його багаторічну чиновницьку службу в фінансових імперських установах і глибоке захоплення літературою, в якій П. Стебницький знаходив спокій і моральне полегшення. Аналіз особистого епістолярію діяча дає можливість стверджувати про життєву драму «фізика» за професією і «лірика» за покликанням душі, зумовлену самотністю П. Стебницького та зневірою в національному житті, неможливістю інтелігента-інтелектуала змінити оточуючу дійсність.

Ключові слова: Петро Стебницький, етнічна самоідентифікація, психологічний портрет, публіцистика, поезія.

В статье, в контексте биографических студий, предпринята попытка очертить психологический портрет Петра Януаровича Стебницкого (1862-1923 гг.) – активного участника украинского общественно-политического движения, книгоиздателя, публициста, государственного деятеля, министра народного просвещения и искусств Украинского государства времен П. Скоропадского. В частности, автором за основу взяты две малоизвестные грани личности деятеля: его многолетнюю чиновничью службу в финансовых имперских учреждениях и глубокое увлечение литературой, в которой П. Стебницкий находил покой и моральное облегчение. Анализ личного эпистолярия деятеля дает возможность утверждать о жизненной драме «физика» по профессии и «лирика» по призванию души, обусловленную

одиначеством П. Стебницького и разочарованием в национальной жизни, невозможностью интеллигента-интеллектуала изменить окружающую действительность.

Ключевые слова: Петр Стебницкий, этническая самоидентификация, психологический портрет, публицистика, поэзия.

In the article in the context of biographical studio, the attempt to draw psychological portrait of Petro Yanuarovych Stebnytskiy (1862-1923) – active participant of Ukrainian social and political movement, bookman, publicist, statesman, Minister of Education and Arts of the Ukrainian state during P. Skoropadskiy was made. In particular, author took as a basis two unknown facets of the creative personality: his longstanding bureaucratic service in the imperial financial institutions and deep admiration of literature, in which P. Stebnytskiy found peace and moral relief. The analysis of correspondence of the leader gives the opportunity to affirm about life drama of «physicist» by profession and «lyricist» by vocation of the soul, caused by loneliness of P. Stebnytskiy and lack of faith in national life, impossibility of intelligent-intellectual to change the surrounding reality.

Key words: Petro Stebnytskiy, ethnic identity, psychological portrait, publicistics, poetry.

Петро Януарович Стебницький (1862-1923 рр.) – один з будівничих української нації, державотворець, активний учасник українського руху, більше відомий сучасній громадськості як книговидавець, меценат, громадський діяч, публіцист, голова «Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг», один з фундаторів Всенародної бібліотеки України та її відділу «Україніки», засновник Української громади в Петербурзі, представник Центральної Ради при Тимчасовому Уряді, сенатор адміністративного Генерального суду Державного сенату, очільник Української мирової делегації в українсько-російському переговорному процесі, міністр народної освіти та мистецтв Української держави часів П. Скоропадського. Проте детальне вивчення особистого епістолярію, архівних матеріалів, оприлюднених дописів, а також власне біографії П. Стебницького дають можливість стверджувати, що громадський діяч мав ще й письменницький талант, був ранимою й чуттєвою людиною, висував високі вимоги до себе й до інших, володів суворою самодисципліною, невтомною працьовитістю, моралістичним ставленням до життя, незмінною відданістю принципам і мужністю дотримуватися обов'язку. Поєднання П. Стебницьким щоденної чиновницької служби в столиці

Російської імперії з культурно-громадськими справами на благо української нації, творчим захопленням поезією, прозою і суспільно-політичною публіцистикою, витворило, на наш погляд, архетипічний образ українського за самоідентифікацією інтелігента в контексті всього розмаїття націо- і державотворчих процесів кінця XIX – початку XX ст. (До речі, як стверджують дослідники, П. Стебницький пройшов кілька етапів становлення національної ідентичності: від стратегії субституції (домінантна загальноруська ідентичність співіснувала з малоросійською) через стратегію ідентифікації (ототожнення себе з українською нацією) до діяльної й активної позиції протиставлення своєї української нації, «чужій», російській; (дет. про це див. у дисертації А. Борця)¹.

На сьогоднішній день П. Стебницький уже представлений в наукових публікаціях як активний учасник національно-культурного будівництва кінця XIX – початку XX ст. (роботи Н. Зубкової, В. Піскун, І. Старовойтенко, М. Таборита), як книговидавець, книгознавець, знавець бібліотечної та бібліографічної справи (дослідження Т. Варави, І. Демуз, Л. Дубровіної, Н. Миронець, Г. Солоіденко, О. Степченко), як політичний діяч (розвідки Л. Фурсенко, Р. Пирога), як ідейний політичний натхненник і представник літературно-журналістської когорти (напрацювання А. Борця, С. Іваницької, Г. Макар). Виділяється група робіт біографічного характеру про П. Стебницького (дослідження А. Болабольченка, І. Демуз, І. Старовойтенко), а також роботи з популяризацією і коментуванням його епістолярної спадщини (дослідження І. Демуз, Т. Демченко, Л. Кузьменко, Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко). Детальні історіографічні рефлексії щодо цієї непересічної особистості розглянуті в авторській статті [3].

Метою даної публікації ніяким чином не є створення стереоскопічного портрету П. Стебницького, адже ця складна й досить амбітна мета потребує глибоких просопографічних, біографічних та інтелектуальних рефлексій і може бути зреалізована лише на рівні монографічного дослідження. Метою статті є

---

¹ *Борець А. А. Публіцистика Петра Стебницького: проблема держави та нації: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04 / Борець Андрій Анатолійович; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2012. – 214 арк.*

власне популяризація лише окремих аспектів діяльності та граней характеру непересічної особистості, яким був громадський діяч; «повернення» незаслужено забутої інтелектуальної спадщини П. Стебницького до колективної свідомості та історичної пам'яті сучасної спільноти, ліквідацією, за влучним висловом С. Іваницької, ярлика типової постаті «людини другого плану» в історії, не зафіксованою «крупним планом» на тлі бурхливих подій початку ХХ ст., відстороненою більш амбітними сучасниками, які свідомо прагнули першості, слави та визнання в царині громадсько-політичного та культурного життя [4, с. 277].

За фахом П. Стебницький – математик (вищу освіту здобув на фізико-математичному факультеті Університету Св. Володимира в Києві, де в 1888 р. отримав ступінь кандидата математичних наук). Того ж року переїхав до Петербургу в пошуках роботи. Спочатку давав приватні лекції, а з березня 1889 р. отримав посаду в Головному управлінні пошт і телеграфів. Під час цієї служби П. Стебницький студіював телеграфну техніку та розміщував у «Почтово-телеграфном журнале» переклади із закордонної спеціальної преси з питань телеграфної справи. Зацікавлення питаннями тогочасного економічного життя привело до запрошення його в 1893 р. працювати в редакції «Вестника финансов, промышленности и торговли». У квітні 1894 р. П. Стебницький остаточно перейшов на службу до даної редакції, де став управителем канцелярії і співробітником, а також тимчасово виконував обов'язки редактора.

Кілька разів був у службових відрядженнях: у східних губерніях з приводу заведення там горілчаної монополії та попечительств народної тверезості (в Інституті рукопису НБУВ зберігається цікавий, не опублікований до цього часу, записник П. Стебницького з особистими спостереженнями та офіційними нотатками про дану подорож [6]); перебував у Нижньому Новгороді під час торгово-промислової і художньої виставки 1896 р.

Загалом П. Стебницький писав статті й обробляв редакційний матеріал з економічних питань у 1892-1896 рр. для «Вестника финансов, промышленности и торговли» (щотижневого покажчика урядових розпоряджень Міністерства

фінансів, який виходив у кількох серіях: 1. Баланси державних і приватних кредитних закладів; 2. Рух на службі; 3. Звіти кредитних закладів, торгових і промислових підприємств; 4. Звіт тиражів); у 1899-1903 рр. – для «Торгово-промышленной газеты» (щоденного органу, який видавався Міністерством фінансів). П. Стебницький у даних друкованих органах завідував відділами робітничого ринку, хлібного торгу, горілчаної реформи. Наприклад, у «Торгово-промышленной газете» подавалися тижневі та річні огляди хлібного ринку. Протягом 1902-1903 рр. П. Стебницький розміщував дописи та рецензії також в «Русском экономическом обозрении».

13 липня 1901 р. за підпис під протестом «Союза писателей» проти насильств над маніфестантами 4 березня діяч був звільнений із державної служби, проте фактично зостався при виконанні попередніх обов'язків приватного урядовця.

З 1904 р. П. Стебницького призначили керівником комерційного відділу «Торгово-телеграфного агентства», що з часом було перейменовано в «Петербургське» та «Петроградське» телеграфне агентство. Там служив до 31 серпня 1917 р., коли за рекомендацією Української Центральної Ради став комісаром у справах України при Тимчасовому російському уряді. Після більшовицького перевороту 1917 р. П. Стебницький склав із себе обов'язки комісара у зв'язку зі скасуванням даної посади Генеральним секретаріатом України. У червні 1918 р. громадський діяч повернувся до української столиці на постійне місце проживання. З 26 липня того ж року призначений сенатором адміністративного генерального суду Державного Сенату. З 9 серпня по 7 жовтня П. Стебницький був заступником голови Української Мирової Делегації у справі мирних переговорів з Росією, а з 24 жовтня по 14 листопада виконував обов'язки міністра народної освіти та мистецтв Української держави, при цьому брав участь у розробці й затвердженні Закону «Про Українську Академію Наук». З 11 січня 1919 р. П. Стебницький зайняв посаду найвищого судді Української Народної Республіки і перебував на ній до скасування суду радянською владою (лютий того ж року). Із 8 березня 1919 р. П. Стебницький

обраний редактором постійної комісії Української Академії наук для складання біографічного словника українських діячів і словника української мови, крім того, з осені 1918 р. виконував обов'язки голови київського товариства «Просвіта».

Протягом 1919-1920 рр. П. Стебницький був одним із найактивніших співробітників київського часопису «Книгарь», рецензуючи книги, насамперед, політичного й економічного змісту. Саме в цих матеріалах, як стверджує А. Борець, простежується еволюція поглядів П. Стебницького на ключові проблеми політичного й економічного життя України [1, с. 580]². Список власних друкованих праць був складений П. Стебницьким в якості додатка до автобіографії, поданої при обранні його співробітником Академії наук [5]. Цей покажчик працями П. Стебницького, що з'явилися після 1919 р., доповнив О. Кисіль (список включає 168 позицій); оприлюднений у роботі І. Старовойтенко [21, с. 615-623].

П. Стебницький був безпосередньо причетним, як працівник державних установ фінансово-економічного спрямування, до громадської ініціативи щодо організації у Києві національного банку в 1913-1914 рр. Як повідомляє І. Старовойтенко, даний проект ініціював С.І. Ерастов – голова української громади в Катеринодарі, фундатор тамтешньої «Просвіти», кооперативних товариств, директор банку у Новоросійську, популяризатор українського друкованого слова. У закладенні національного банку він вбачав велике значення для економічного життя, зокрема відводив йому місію комісонера в хлібному експорті України. С. Ерастов писав листи до заможних українців з пропозиціями та проханнями підтримати важливу національну ідею, переконував у патріотичності свого задуму [22, с. 112].

Кілька таких листів отримав і Є. Чикаленко, про що повідомляв і П. Стебницького, агітуючи його зайняти місце голови правління банку. В листі від 12 березня 1913 р. Є. Чикаленко писав: «А на ту весну, може, матимем банк,

---

² Детальний аналіз поглядів П. Стебницького на економічний розвиток України може стати предметом окремих дослідницьких студій, тому в даній статті не розкривається.

Вас вже рихтуємо в голови правління, в члени Ерастова, Чижевського, Барановського та в Совіт все людей поважних; як бачите, ми вже й штати заповнили. Тут, на новім місці, серед нових обставин, може, й житиметься Вам краще» [7]. Проте, П. Стебницький з самого початку сумнівався в можливості реалізації такого проекту через брак потрібних спеціалістів, окрім того, висловлював сумніви щодо висунення й власної кандидатури на керівну посаду нової організації. Він писав: «З розмов з А[лександром] Г[натовичем] (О.Г. Лотоцьким – *І.Д.*) я побачив, що джерел солідних, які могли б забезпечити значну частину акцій, зовсім немає. Навіть немає і таких людей, що могли б стати «душою» організації і взяти на себе основну роботу по розміщенню акцій. Самі нинішні організатори або номінальні, або малосильні люде...

Тепер, коли акції будуть розміщені і справа буде близька до здійснення, – то потрібні будуть добрі техніки банкового діла. Цих, мабуть, легше буде знайти, аби були добрі організатори і, що найголовніше, аби акції розійшлись по українських руках. От коли вони підуть поза земляками, в аби чії руки, – то тоді не знаю, чи вдержиться саме діло в тім напрямі, який хотіли надати: буде собі ще один банк в Києві та й годі...

Щодо мене особисто, то поки що я якось не бачу собі місця й роботи в цій справі, бо вона мені ще чужа і незнайома. Скористатись нагодою перебрatись додому я б хотів, але щоб бути чимсь корисним, мені ще треба багато покласти праці на обзнайомлення з новим ділом. Як воно у мене піде, нічого не можу тепер сказати» [14].

П. Стебницький продовжував у наступних листах: «...Я й сам думаю, що кияне погано вибирали. Вже одно те, що Ви хочете в голови ставити мене, показує на непевність всієї комбінації. Хіба можна братись за організацію такої великої і важної справи, не маючи в ній ніякого практичного досвіду? Це на сміх тільки буде. Голова повинен бути фаховим чоловіком...» [15].

Кореспонденти у взаємному листуванні продовжували обговорювати питання щодо організації банку, кандидатури потенційних членів правління, пайовиків тощо. Є. Чикаленко ратував за те, щоб організаторами банку були

виключно національно свідомі українці: «...я раз у раз був тої думки, що банк корисний нам буде тільки тим, що він, хоч чужий нам, а все-таки буде на нашій території, тобто буде відтягати капітали від Московського банку і служитиме ідеї децентралізації. Для сього одного варто затратити і енергію, і гроші, хоч і не так багато, як люде наші затрачають. ... Краще вже нехай той банк буде в жидівських чи російських руках, ніж в руках таких українців – се рак в нашому організмі...» [8]. А П. Стебницький, навпаки, вбачав у майбутній установі, насамперед, джерело фінансування українських культурних потреб – видань, громадських заходів – хоч і руками чужоземців, проте професіоналів і фахівців своєї справи: «...в банку діло піде як слід тільки в руках фахової людини. ... керівника все ж шукати треба: і коли нема доброго серед своїх, то краще взяти чужого, – аби, розуміється, не ворога, – тільки щоб справа була поставлена міцно і широко...» [16].

З листів відомо, що протягом 1914 р. було проведено окремі організаційні заходи, проте проект «Українського народного банку» в Києві так і не був утілений в життя у зв'язку з початком Першої світової війни.

Поряд зі скрупульозністю, чіткістю, логічністю і точністю, притаманними Стебницькому-«фізику», людині, яка займала досить високі й відповідальні державні посади, він сповна володів і якостями лірика, будучи поетом / письменником за покликанням, емоційним / чуттєвим за складом характеру. Поетична творчість П. Стебницького частково висвітлена нами в іншій авторській статті³ та, головне, вперше було оприлюднено ту частину поезій, яка зберігається в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського. Загалом, діяч був автором значного літературного доробку (поезії, оповідання, переклади): «Марійка», «Не по-людськи», «Битий шлях», «Самсон», «За водою», «Осінь», «Ангеллі, поема Словацького (переклад)», переклади з Лермонтова: «Вихожу один я на дорогу...», «Темрява. З Байрона (переклад)» (ці праці були опубліковані ще за життя їхнього автора / перекладача). Частина

---

³ Демуз І. Поетична творчість П. Стебницького (за матеріалами архівних джерел) / І. Демуз // Переяславський літопис: зб. наук. статей / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2016. – Вип. 9. – С. 96-117.

творів П. Стебницького вміщена в ювілейному виданні, присвяченому громадському діячу (П. Я. Стебницький. 1862 – 1923. – К.: Слово, 1926) – «Депутація», «До римлян. Горація епод XVI», «Молитва», «Чолом тобі, «Книгар»...», «Лине час, біжать події...», «З Ж. Ромена. Хтось, що не є мною», «Мікрокосм». Його перу належить така поезія як «Древние языки», «Часовня», «Три пары и один», «Смерть. С сюжета прозою», «Размышления мальчика в постели», «Леность», «Первый выигрыш», «К прежним товарищам», «Гаданье», «З краю коло гаю», «Береза», «До товариша», «Эпитафия», «Могила», «Пророк», «Идеал», «25 листопада», «Преварський пиріг» та ін.

Поряд із цим, сам же П. Стебницький, за повідомленнями його сучасників, «не вірив у своє художнє покликання» (М. Зеров) і часто недооцінював власні дописи, ставився до них занадто критично, що, на нашу думку, було пов'язано з природною скромністю та високими запитами Петра Януаровича до самого себе та своєї праці. Так, наприклад, про один зі своїх фейлетонів – «Сполох», опублікований у газеті «Рада» (1908, № 224, 1 жовтня, с. 2) і присвячений питанням національного визволення у слов'янських народів, – П. Стебницький в особистому епістолярії відгукувався так: «Посилаю Вам (Є. Чикаленку – *І.Д.*) шматочок політичної лірики. Певний, що вона не годиться для друку, бо ні те ні се – ні фельетон, ні передовиця, ні вірш у прозі... Але нехай собі краще у вас лежить, ніж у мене, бо мені аби збутись теми, щоб не муляла» [10]. Або, інше: «Трудно мені з себе видушувати балачку, якісь куці думки все виходять, та й ті одна за одну чіпляються, та одна одній перебивають. ... Езоповщиною писати теж трудно, бо треба такої мови, щоб годилась на два фронти – і до своїх, і до чужих. От і не виходить з мене публіциста. А белетрист уже виявився нікчемний» [13].

Проте, як засвідчують листи, П. Стебницький неодноразово ділився своїми віршами з Є. Чикаленком; одну з жартівливих поезій («Пан в облозі») навіть присвятив товаришу:

Ой не хмара [панські землі] [Перешори] кругом облягає / То на пана [зо всіх боків] [Чикаленка] ворог насідає. / Ох, де приятель, де ворог – тяжко не

вгадати: / Однаково пишениченьку не дадуть продати... / Ой од заходу пруть німці, – хижі та голодні. / Обіцяють панство й царство, а здеруть і спідні! / А од сходу москалики тільки ждуть наказу, / Щоб спалити і пишеницю і хату одразу... / Ще-б і можна хліб той збути, – знов не буде-ж ладу: / Земляки тоді примусять видавати «Раду»! / Озирнувся пан навколо, – нікуди податись! / Доведеться [серед степу] [в Перешорах] у льох закопатись...

Є. Чикаленко з подивом відреагував на письменницький хист П. Стебницького: «Не знав я, що у Вас єсть хист до віршування, я спочатку думав, що це Ол[ександр] Гнатович (Лотоцький – І.Д.) скомпонував, бо він здавна митець на це» [9]. П. Стебницький признався, що «...Це не часто буває, що я грішу віршами, але оце на короткім часі, дякуючи, мабуть, світлим вражінням, согрішив двічі» [18].

Другим своїм «гріхом» діяч назвав вірш «Депутація», «складений з приводу «депутації», що в серпні приїздила до нас з Київa. Ви, певне, чули про те, – то були двоє – Федір Павлович і Софія Федоровна, а ще з Москви мав прилучитись Сим[он] Вас[ильович]...»⁴ [18]:

Зажурилась Україна – тяжко в світі жити... / Треба їхать до столиці – милости просити. / Край великий, – мільонів, певно, з тридцятьбуде, / А не можуть рідній мові правдобути люде. / Всі часописі замовкли, горе і з книжками: / Розвернулася цензура, ляскає зубами. / На весь край одна людина тільки голос має, / Бо жидів в своїй газеті ярижкою лає... / Хто ж поїде до столиці, до царського трону? / Треба ж тридцять мільонів взяти в оборону! / Он як німів за Макуху лаяно та клято, – / А у нас же мільонам язика відтято! / Зібралися громадяне, довго міркували; / Всі по пальцях мільони, мабуть, перебрали; / Той слабує, той не хоче, цей не має змоги, / Цього жінка не пускає, той незна дороги... / Врешті якось ублагали: двоє виїзжають, / А в дорозі – Бог pomoже – третього спіймають. / Дійшла чутка до столиці: їдуть депутати! /

---

⁴ Мова йде про делегацію від української громадськості до Петербургу в серпні 1915 р., до складу якої входили С. Русова, Ф. Матушевський, С. Петлюра. Докладні записки делегації в свій час були видрукувані на сторінках «Украинской жизни» (1915, кн. 8-9. О задачах внутренней политики в отношении к украинскому населению, стр. 5-12; Об украинской школе, стр. 13-3).

Україні метушаться, біжать зустрічати. / Придубали товариства, прибігла й «Громада»: / Вже підходить, свище поїзд близько Петрограда. / Ось виходять із вагона, – щось не дуже много: / Перший, другий... більш нікого... Та й то слава Богу. / Ой як стали депутати оббивать пороги, – / Всилу, всилу волочили по столиці ноги... / Од міністра до міністра, од Думи до Ради: / Ні уваги, ні помочи, – жадної поради! / Повернулись депутати до рідної хати: / «Бодай тобі, Петрограде, добра не видати!» / Було ж тоді й депутатам лайки та прокльонів! / Дорікала вся Вкраїна, – тридцять мільонів: / «Скрізь ходили, говорили, вернулись додому, – / А про свічку й незгадали Миколі святому!».

Не менш яскраво раниму особистість П. Стебницького характеризують його роздуми про власний літературний хист і чиновницьку службу в С.-Петербурзі, що є свідченням більш глибоких саморефлексій діяча з приводу сенсу людського життя взагалі. Процитуюмо кілька висловлювань Петра Януаровича, вміщених у листах до Є. Чикаленка:

«Над усіма моїми відносинами – і до людей і до громадських справ – панує мій гнітучий особистий настрій, – той самий, що зробив мене «Смутком», – настрої, що виходить з почуття зіпсованого цілого життя і з смертельної самотності. Ліків на те мені нема, бо ці ліки за гроші не купуються. До самовбивства я тепер не близько, – це колись було, в молоді літа, – але думка про смерть, як про спасенний кінець всеї життєвої плутанини, завжди при мені. При таких умовах не легко мене постачити на всі боки, де мене треба. От через що я й багатію, як дурень, думкою – оступитись звідусіль, сісти собі в тихій самотності десь на хуторі і зконцентрувати своє духовне життя на одній праці, яка мені ще може давати – і деколи дає – внутрішнє вдоволення: на літературі... Але... скажи, враже, як обставини кажуть: купить хутір міг би, а жити не зумів би, бо на господарство ніяке не здатен, ніколи коло землі не ходив. А щоб жити паном-рантьєром – на те не вистачить. Значить – з Петербурга не вилізти, а сидячи в Петербурзі, – мусиш тягти і всі петербурзькі лямки» (з листа 1909 р.) [11];

«Знаю свою вдачу, тим-то й боюся ламати своє життя, кидати службовий заробіток, – бо не вмію шукати, не можу просити і, втративши матеріальний ґрунт, швидко б звівся ні на що... Сам себе за те ненавиджу, та вже нічого не поробиш, трудно на старість родитись удруге. **А хотів би волі, Господи, як хотів би не бути прикутим до чужого, нудного діла... І все життя прогуляв в ланцюгах...**» (виділення наше – *І.Д.*) (з листа 1910 р.) [12];

«І як би його так упорядкувати своє життя, щоб можна було заховатись десь у лісі, або в селі – і доживати віку з пером та книжкою, без людей та щоденного клопоту? Тільки щоб Ви десь були недалеко – і теж писали собі свій щоденник... Та не виходить...» (з листа 1915 р.) [17];

«... Так мені вже остогидло тутешнє моє чортове життя, що смерть мені миліша, хоч у окопи йти на німця... Чи визволюся я коли з того? Хоч би вже та проклята війна якось скінчилась, то може тоді пощастить ліквідувати петербурзьку полосу мого життя і перейти вже на останню дію – доживання. Але ж я чую в собі, що Київа я довго не видержав би. Мені треба десь коло Київа, в маленькому місті, щоб була тиша і спокій, щоб можна було розташуватись з книжками і паперами, та взятись до писання, поки я ще до того здатний... Тільки так я й міг би собі якось жити без страху порушити врешті нервову рівновагу. А час від часу – раз на тиждень або-що – їздити до Київа, бачити людей, мінятись думками, віддавати свою працю... А тоді почнеться вже щось нове, з новими людьми, які тим часом понарастають...» (з листа 1915 р.) [19];

«...Банковська чи взагалі якась комерційна служба мені не до душі – обридло те все... Хотів би сидіти в кутку, коло книжок, щоб менше мати діла з людьми та менше їх і бачити...» (з листа 1916 р.) [20].

Таким чином, зацікавлення епістолярієм, у тому числі приватним, а також іншими нотатками П. Стебницького (неопублікованими віршами, белетристикою, публіцистикою), вивчення офіційної біографії діяча, дає можливість здійснити певну спробу психоаналізу цієї непересічної постаті українсько-російського соціуму рубежу ХІХ-ХХ ст. П. Стебницький належав до

тієї когорти інтелігентів-інтелектуалів, вихідців з українського середовища, котрі інтегрувалися в російське суспільство, однак не були ним повністю абсорбованими. Навпаки, саме в імперському середовищі, оточений однодумцями, діяч еволюціонував від «малороса» до національно свідомого українця; саме в російській столиці остаточно викристалізувалася етнічна самоідентифікація П. Стебницького. Характерними особливостями психічного складу Петра Януаровича назвемо критичне ставлення до себе, часто – й певне применшення своїх громадських і публіцистичних здобутків, підвищені вимоги до своєї праці, відповідно, й до оточуючих, висока моральність, скромність. При цьому він залишався толерантною й виваженою людиною. Вважаємо, що П. Стебницький часто дистанціювався від оточення, незважаючи на те, що брав активну участь у багатьох тогочасних громадських заходах та ініціативах; він обмежував своє спілкування суто офіційним рівнем, за виключенням кількох людей, з якими міг поділитися особистим (так, близьким товаришем / другом можемо назвати лише Є. Чикаленка; крім того, спілкувався з родичами). Літературну та публіцистичну діяльність П. Стебницького розглядаємо як своєрідний спосіб «сховатися», хоча б тимчасово, від рутинного чиновницького столичного життя, в якому Петру Януаровичу було самотньо й незатишно, особливо з віком.

Психологічний світ П. Стебницького постає як досить драматичний, сповнений суперечностей і конфліктів як внутрішніх, так і з навколишнім оточенням. Логічним наслідком цього була замкненість в собі, розчарування, постійні тривога і смуток. Все це створювало відчуття душевного дискомфорту, наслідком якого були періоди песимістичного настрою, а причинами, на наш погляд, саме життєва самотність П. Стебницького (він не мав сім'ї / дітей) та зневіра в національному житті, неможливість змінити оточуючу дійсність у бік покращення. Проте ні в якому разі не можемо назвати Петра Януаровича людиною слабкого психічного типу. Насправді, це був Борець, який кожного дня, до кінця свого життя, активними діями доводив абсолютну відданість українській громадсько-культурній справі та своїй нації.

Список використаних джерел

1. *Борець А.* Проблеми політичного та економічного розвитку України в публікаціях Петра Стебницького на сторінках часопису «Книгарь» (1918-1920 рр.) / Андрій Борець // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 2009. – Вип. 1. – С. 579-586.
2. *Демуз І.* Поетична творчість П. Стебницького (за матеріалами архівних джерел) / І. Демуз // Переяславський літопис: зб. наук. статей / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2016. – Вип. 9. – С. 96-117
3. *Демуз І.* Постаць Петра Стебницького (1862-1923 рр.) в історіографічних рефлексіях / І. Демуз // Схід: аналітично-інформаційний журнал. – № 7 (139), жовтень-листопад 2015. – Серія «Історичні науки». – С. 7-15.
4. *Іваницька С.* Постаць та ідеї Михайла Драгоманова у рефлексіях Петра Стебницького (1905-1919 роки) / С. Іваницька // Українська біографістика. – 2012. – Вип. 9. – С. 275-293.
5. *Інститут рукопису ЦНБУ, Ф. Х, спр. 6424-6425.* – Стебницький П. Автобіографія. 30 травня 1919 р. Оригінал та копія. 15 арк.
6. *ІР ЦНБУ, Ф. 244, од. зб. 356.* – «Попечительства о народной трезвости». [Журнали губернських комітетів Самари, Уфи, Пермі, Оренбурга за червень – серпень 1895 р. та особисті спостереження П.Я. Стебницького про хід реформи з приводу заборони вживання спиртних напоїв]. [20 липня – 6 вересня 1895 р.]. 65 арк. Записник, олівцем. Рос. мовою.
7. *Лист Є. Чикаленка до П. Стебницького від 12 березня 1913 р.* // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 342.
8. *Лист Є. Чикаленка до П. Стебницького від 30 квітня 1913 р.* // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 348.
9. *Лист Є. Чикаленка до П. Стебницького від 14 вересня 1915 р.* // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 444.
10. *Лист П. Стебницького до Є. Чикаленка від 27 вересня 1908 р.* // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 116.
11. *Лист П. Стебницького до Є. Чикаленка від 5 квітня 1909 р.* // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 128-129.
12. *Лист П. Стебницького до Є. Чикаленка від 23 липня 1910 р.* // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.:

Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 206.

13. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 13 листопада 1911 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 274.

14. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 15 березня 1913 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 343.

15. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 7 квітня 1913 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 344-345.

16. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 5 травня 1913 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 349.

17. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 19 травня 1915 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 433

18. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 21 вересня 1915 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 446-447.

19. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 6 листопада 1915 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 451-452.

20. *Лист* П. Стебницького до Є. Чикаленка від 1 травня 1916 р. // Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / упорядкув.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вступ. ст.: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – С. 461

21. *П. Стебницький*. Вибрані твори / Упоряд. та вступ. стаття І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 632 с.

22. *Старовойтенко І.М.* Епістолярна спадщина Євгена Чикаленка / І.М. Старовойтенко // Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 104-117.

References

1. Borets', A. (2009). *Problemy politychnoho ta ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny v publikatsiyakh Petra Stebnyts'koho na storinkakh chasopysu «Knyhar'» (1918-1920 rr.)* [Problems of political and economical development of Ukraine in publications of Petro Stebnytskyi on the pages of magazine «Bookman» (1918-

1920)]. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*. [Collection of works of Scientific and Research center of periodicals]. 1, 579-586. [in Ukrainian].

2. Demuz, I. (2016). *Poetychna tvorchist' P. Stebnyts'koho (za materialamy arkhivnykh dzherel)* [Poetic creativity of P. Stebnytskyi (on material of archival sources)]. *Pereyaslavs'kyy litopys: zb. nauk. statey*. [Pereyaslav chronicle: collection of scientific articles]. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy. 9, 96-117. [in Ukrainian].

3. Demuz, I. (2015). *Postat' Petra Stebnyts'koho (1862-1923 rr.) v istoriografichnykh refleksiyakh* [A figure of Petro Stebnytskyi (1862-1923) in historiographical reflections]. *Skhid: analitychno-informatsiynyy zhurnal*. [Skhid: analytical and information journal]. № 7 (139), 7-15. Seriya «Istorychni nauky». [in Ukrainian].

4. Ivanyts'ka, S. (2012). *Postat' ta ideyi Mykhayla Drahomanova u refleksiyakh Petra Stebnyts'koho (1905-1919 roky)* [A figure and ideas of Mykhailo Drahomanov in reflections of Petro Stebnytskyi (1905-1919)]. *Ukrayins'ka bihrafistyka*. [Ukrainian biographical]. 9, 275-293. [in Ukrainian].

5. *Instytut rukopysu TsNBU* [Institute of Manuscripts of CSLU], F. X, spr. 6424-6425. *Stebnyts'kyy P. Avtobiohrafiya* [Stebnytskyi P. Autobiography]. 30 travnya 1919 r. Oryhinal ta kopiya. 15 ark. [in Ukrainian].

6. *IR TsNBU* [IR CSLU], F. 244, od. zb. 356. – «*Popechitel'stva o narodnoy trezvosti*». [Zhurnaly huberns'kykh komitetiv Samary, Ufy, Permi, Orenburha za cherven' – serpen' 1895 r. ta osobysti sposterezhen'nyya P.Ya. Stebnyts'koho pro khid reformy z pryvodu zaborony vzhyvannya spyrtnykh napoyiv] [A journal of provincial committees of Samara, Ufa, Perm, Orenburg by June-August of 1895 and personal notes P. I. Stebnytskyi about reform on the prohibition of alcohol]. [20 lypnya – 6 veresnya 1895 r.]. 65 ark. Zapysnyk, olivtsem. Ros. movoyu. [in Russian].

7. (2008). *Lyst Ye. Chykalenka do P. Stebnyts'koho vid 12 bereznya 1913 r.* [The letter of I. Chykalenko to P. Stebnytskyi on March 12, 1913]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky*. [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 342. [in Ukrainian].

8. (2008). *Lyst Ye. Chykalenka do P. Stebnyts'koho vid 30 kvitnya 1913 r.* [The letter of I. Chykalenko to P. Stebnytskyi on April 30, 1913]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky*. [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 348. [in Ukrainian].

9. (2008). *Lyst Ye. Chykalenka do P. Stebnyts'koho vid 14 veresnya 1915 r.* [The letter of I. Chykalenko to P. Stebnytskyi on September 14, 1915]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky*. [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 444. [in Ukrainian].

10. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 27 veresnya 1908 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on September 27, 1908]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky*. [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 116. [in Ukrainian].

11. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 5 kvitnya 1909 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on April 5, 1909]. *Ye. Chykalenko i*

P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky. [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 128-129. [in Ukrainian].

12. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 23 lypnya 1910 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on July 23, 1910]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 206. [in Ukrainian].

13. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 13 lystopada 1911 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on November 13, 1911]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 274. [in Ukrainian].

14. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 15 bereznya 1913 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on March 15, 1913]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 343. [in Ukrainian].

15. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 7 kvitnya 1913 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on April 7, 1913]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 344-345. [in Ukrainian].

16. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 5 travnya 1913 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on Mai 5, 1913]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 349. [in Ukrainian].

17. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 19 travnya 1915 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on Mai 19, 1915]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 433. [in Ukrainian].

18. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 21 veresnya 1915 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on September 21, 1915]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 446-447. [in Ukrainian].

19. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 6 lystopada 1915 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on November 6, 1915]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 451-452. [in Ukrainian].

20. (2008). *Lyst P. Stebnyts'koho do Ye. Chykalenka vid 1 travnya 1916 r.* [The letter of P. Stebnytskyi to I. Chykalenko on Mai 1, 1916]. *Ye. Chykalenko i P. Stebnyts'kyy. Lystuvannya. 1901-1922 roky.* [I. Chekalenko and P. Stebnytskyi. Correspondence of 1901-1922s]. Kyiv. 461. [in Ukrainian].

21. (2009). *P. Stebnyts'kyy. Vybrani tvory* [P. Stebnytskyi. Chosen writings]. *Uporyadkuvannya ta vstupna stattia Inny Starovoytenko.* Kyiv. 632. [in Ukrainian].

22. Starovoytenko, I.M. (2007). *Epistolyarna spadshchyna Yevhena Chykalenka* [Epistolary heritage of Ievhen Chykalenko]. *Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal.* [Ukrainian historical journal]. 1, 104-117. [in Ukrainian].